

Et skolemuseum i Sønderjylland

Af Peter Dragsbo, museumsleder, Museet på Sønderborg Slot

Den sønderjyske skolehistorie er et spændende forsknings- og formidlingsfelt. Det sønderjyske skolevæsen har i århundreder stået i brændpunktet mellem vekslende verdslige, kirkelige og nationale tilhørsforhold, mellem idéer og kulturstrømninger fra syd og nord. Det er en historie, der strækker sig fra renæssancens lærde skoler over pietismen og herrnhuternes betydning, oplysningstid og skolereform, dansk-tysk kulturkamp og to nationers forskellige skolepolitik, til opbygningen af et dansk skolevæsen efter genforeningen, national konfrontation og afspænding frem til centralskoler, ”rundbordspædagogik” og nye tider. Den sønderjyske skolehistorie er derfor af national interesse, fordi vi netop her så tydeligt kan se og fortælle, hvordan opdragelse og dannelse er et centralt punkt i ethvert stats- eller nationsbygningsprojekt.

Det har da heller ikke skortet på interesse. I forskelligt regi er der gennem årene opbygget betydelige skolebogssamlinger, hvoraf nogle af de mest værdifulde er blevet sikret i de seneste år: Den slesvigske bogsamling fra seminariet i Tønder ved overførsel til Tønder kommune – og Haderslev Katedralskoles bibliotek, der nu registreres og bevares med hjælp fra Kulturministeriet. Også på museerne er de opbygget skolehistoriske samlinger, og Museet på Sønderborg Slot har som led i de sønderjyske museers fordeling af specialer påtaget sig ansvaret for skolehistorien i forlængelse af museets rolle som national- og kulturhistorisk museum for Sønderjylland.

Også i forskningssammenhæng er skolehistorien blevet dyrket, mest i form af årbogsartikler om enkelte skoler, personer eller eksempler på den nationale kamp om skolerne, men også mere dybtgående med Erik Nørns bog *Genforeningens bedste gave* – et resultat af det administrationshistoriske projekt om tiden efter 1920. Imidlertid er et klart, at der fortsat ligger et stort behov for yderligere forskning, f.eks. om skolens kulturhistoriske betydning og sammenhænge med det øvrige samfund, om skolepolitikken set i sammenhæng med det tyske eller danske nationsprojekt å dets egne præmisser, om skolens rolle for børnenes liv, sprog og traditioner osv.

Man kan således ikke sige, at den sønderjyske skolehistorie er glemt; museer og arkiver bugner af genstande og bøger. Men på den anden side står skolehistorien også så udpræget i skyggen af den øvrige politiske og kulturelle historie – kun inden for det tyske mindretal har man satset på at have såvel et historisk museum i Sønderborg og et skolemuseum i Aabenraa. Ellers er det mest blevet til en historisk skolestue her, en udstilling dér. Det er derfor både flot og glædeligt, at der på folkeligt og lokalt initiativ er blevet startet et *Sønderjysk skolemuseum*, der målbevidst arbejder på for første gang at formidle denne vigtige del af landsdelens historie *på stedet*, i en konkret, original skolebygning fra de mest betydningsfulde år i den nationalpolitiske konfrontations tid.

Skolebygningerne fra de tyske tid er ellers, som de øvrige offentlige bygninger fra perioden 1864-1920, en sørgelig forsømt historie. Da man i starten af 1990'erne gennemførte en kampagne for fredning af danske skolebygninger, hoppede man simpelthen over Sønderjylland, for ”det var jo en helt anden historie”. Jo tak, men i høj grad en del af dansk historie og kulturarv ! Skolebygningerne fra den tyske

tid, hvad enten det drejer sig om det store skolebyggeri på landet – især de såkaldte ”Dryander-skoler” i det gamle Haderslev Amt (efter landråd Gottfried Ernst Dryander, landråd i Haderslev) – eller de mange gymnasie- og seminariebygninger i byerne, er imidlertid både af national- og arkitekturhistorisk interesse.

Her er Over Lerte Skole et smukt eksempel på to tidsaldres skolebyggeri: De gamle – desværre meget ombyggede – del fra 1857 stammer fra den dansk-nationale oprustnings år mellem de slesvigske krige, mens tilbygningen fra 1907 indleder bølgen af Dryander-skoler, i sin stil endnu præget af den nordtyske nationalromantik fra århundredskiftet, hvor de fleste andre Dryander-skoler (f.eks. skolerne i Vedsted og Rødding) er i bevidst sønderjysk præget ”hjemstavnstil”. Tilbygningen fra 1907 er gennem sine mange år som værksted forunderligt velbevaret og derfor både erklæret bevaringsværdig i en rapport om skolebygninger i Vojens Kommune (Museumsrådet for Sønderjyllands Amt 2003) og ved en specifik registrering efter Kulturministeriets SAVE-system.

Et tilbageblik

I artiklerne ”Et museum fødes” og ”Idémanden Albin Kallenbach” er i grove træk beskrevet, hvorledes idéer og initiativer tog form og fart fra det første møde på Dansk Klokkemuseum den 21. 6. 2001 til stiftelsen af foreningen ”Sønderjysk Skolemuseum Over Lerte” i Maugstrup Præstegård d.19. 6. 2003.

Initiativgruppens arbejde igennem 2 år var dermed slut, og geuppen fik denne hilsen med på vej ud af døren: ”Og så vil vitage hinanden i hånden og sige hinanden tak for de gode stunder, vi har haft sammen med frugtbart samarbejde om stiftelsen af Sønderjysk Skolemuseum.

Og så snart bestyrelsen er en realitet, kan projektet søsættes”

Underskrevet: Bendt (initiativgruppens midlertidige, helt uforlignelige og sprudlende sekretær museumsinspektør Bendt Gammeltoft – Hansen, Dansk Klokkemuseum).

Man løb ind i vanskeligheder med søsætningen.

Den nyvalgte bestyrelses formand pastor Albin Kallenbach afgik ved døden sensommeren år 2003. Der kom bud og brev fra Vojens kommune om, at man ønskede et møde med repræsentanter for bestyrelsen d. 15. sept. om ”organiseringsformen for Sønderjysk Skolemuseum”.

Talen er klar. Der skal etableres en ”ikke-erhvervsdrivende fond” og udpeges en fondbestyrelse.. Bestyrelsen for den nystiftede forening ”Sønderjysk Skolemuseum” erkender, at man på den baggrund ikke kan løse opgaven med etablering og drift af skolemuseet.

Man vælger på grund af tidnød at søge advokatbistand til udformningen af vedtægter for fonden og fondsbestyrelsen og går i gang med at udarbejde forslag til vedtægter for støttekredsen ”Sønderjysk Skolemuseums Venner”.

Den 6. november 2003 afholdes i Maugstrup Præstegård ekstraordinær generalforsamling i ”Foreningen Sønderjysk Skolemuseum”, efterfølgende stiftende generalforsamling i støttekredsen ”Sønderjysk

Skolemuseums Venner” og endelig stiftende forsamling for ”Fonden Sønderjysk Skolemuseum, Over Lerte”.

Kort fortalt :så nedlægges i ét hug foreningen ”Sønderjysk Skolemuseum” ,”Støttekredsen Sønderjysk Skolemuseums Venner” og fonden ”Sønderjysk Skolemuseum, O. Lerte ” stiftes. Det er bemærkelsesværdigt, at alle tilstedeværende - 31 i alt - med deres underskrift bekræfter fondens oprettelse. Samme aften konstituerer bestyrelsen for støtteforeningen sig med Erik Pedersen som formand.

Bodil Jakobsen, Margit Hagelsø og Ole Nedergaard udpeges som støttekredsens repræsentanter i fondsbestyrelsen, og inden året er omme , indtræder Peter Dragsbo og Inge Adriansen som repræsentanter for Sønderborg Slots Museum samt kommunalbestyrelsesmedlemmerne Asta Freund og Jan Christensen, udpeget af Vojens byråd.

Den 15. dec. 2003 konstituerer fondsbestyrelsen sig med Bodil Jakobsen som forkvinde og Peter Dragsbo som næstformand. Formalia for søsætningen af projekt ”Sønderjysk Skolemuseum” er klar.- Men masser af problemer står foran sin løsning før stabel afløbningen kan finde sted:

(Nævnt i flæng:: økonomiske forudsætninger, overtagelse af ejendommen (datering), renovering af skolebygningen af 1907, udlejning af 1856- bygningen osv ???)

Den tidligere bestyrelsesformand havde indgået en købsaftale med ejeren af ejendommen Karl Nissen med virkning fra 1. juli 2003. Den indebar, at Karl ikke ville have udgifter af ejendommen, og foreningen havde afholdt forskellige driftsudgifter. Olie tanken var næsten tom, nu den strengeste del af vinteren nærmede sig. Vojens kommune gav en bevilling, så den første tid kunne klares.

Men det trak ud med at få skødet på plads, og først med skødeunderskrift i slutningen af maj overtog Fonden ejendommen, dog med virkning fra 15. Marts 2004.

Først derefter kunne der tages skridt til udlejning af lejligheden i den del af huset, der stammer fra 1856. Fra 1. Juli 2004 flyttede Christian Kley og Randi Damgaard Pedersen ind som pedelpar.

Forinden var der forhandlet med Vojens kommune om at stille garanti for et lån i Tønder Bank for den del af købesummen, der ikke kunne lånes i Kreditforeningen. Dernæst skulle der aftales et driftstilskud, for at driften af bygningerne var sikret, mens der blev samlet penge ind til etablering af museet. Borgmester Nis Mikkelsen og Formanden for Kulturudvalget Asta Freund var meget positive, og kommunen gav en 3-årig garanti på 50.000 kr. årligt til at dække driftsunderskuddet på ejendommen. Det første år blev bevillingen dog på 65.000 kr. for at kompensere for den manglende lejeindtægt.

Dernæst skulle der sendes ansøgninger til Fonde for at skaffe penge til istandsættelse af skolebygningen fra 1907. Arkitekt m.a.a. Jørgen Toft Jessen, Haderslev fik overdraget opgaven med at udarbejde projekt og foranledigede, at 1907-bygningen blev ”save-registreret”, d.v.s. at den er klassificeret som bevaringsværdig. Mange ansøgninger blev sendt af sted, og ved redaktionens slutning er der grundlag for at forudsætte, at Sønderjysk Skolemuseum kan åbne i foråret 2006. En liste over donatorer findes bagerst i dette årsskrift.

Hans Jürgen Nissen

Børnevennen eller ” Der Kinderfreund”

I Det Sønderjyske Skolemuseums arkiv findes et eksemplar af en tysk læsebog for ”*gehobene*

Volksschulen”, udgivet af Karl Theodor Schneider på Heusers forlag i Neuwied 1894. Den har tilhørt Heinrich Hansen, Klasse III, Friedrichsschule, Hadersleben, Sturmglöcke No.421. Og før ham, må man formode, har hans far eller ældre bror Jes Hansen haft den i brug. Det er skrevet med stålpen og i skønskrift i bogen. ”**Deutscher Kinderfreund**”, som den hedder i pædagogssprog var beregnet til brug i almueskolen eller som titelbladet angiver ”*für einfache Schulverhältnisse.*”

Udgaven opnåede mange oplag, den foreliggende er det nittende siden bogen udkom første gang i 1872. I forordet nedfælder udgiveren Karl Theodor Schneider de pædagogiske intentioner og formålet med læsebogen.

Målgruppen er de 8 til 12årige, der allerede har gennemgået begynderstadiet i læsning.

Da han går ud fra at børnene derhjemme har fået fortalt eventyr og sunget af hjemmets egen sangskat, mener han, at disse kategorier ikke er nødvendige i en læsebog for almueskolen. Læsestykkerne, prosa og poesi, skal være enkle, sprogligt formfuldendte og indholdsmæssigt passe til børnenes alder. Med andre ord: bogen skal være folkelig.

Disse krav til en læsebog udmøntes i seks afdelinger der indeholder (1) leveregler såsom ordsprog og fabler, (2) hjemstavnens plante- og dyreliv, (3) menneskets liv og færden, (4) den store natur og kloden, (5) sjælens, sindets og troens verden og til sidst - fædrelandets og hjemstavnens historie og geografi. Typografisk skiftes der mellem den gotiske, tyske skrift, der reserveres for prosaen, medens den latinske tager sig af poesien.

Der er ingen tvivl om at denne læsebog, udgivet eet år efter det tyske kejserriges opståen og Frankrigs nederlag i krigen 1871, har den dobbelte mission – at opdrage børnene til ærlige, redelige mennesker og til patriotiske statsborgere.

I forordet lades der heller ingen tvivl om at det er en læsebog, der har sit åndelige ståsted andetsteds: i 1700tallets pædagogiske opbrud: ”*Så sender jeg da min børneven (ud i verden), næsten 100 år efter Rochows af samme navn.*”

Hvem var denne Rochow?

For enden af en skæv landsbygade, der bærer præg af årtiers dårlige vedligeholdelse ligger en statelig bygning. Den er nyrestaureret og er omgivet af et parklignende anlæg. Det er godsets hovedbygning, der i dag er museum for F.E. von Rochow i Reckahn i delstaten Brandenburg, hjemstedet for en af 1700tallets mange adelige, der var optaget af oplysningstidens fremdriftige ånd. I begyndelsen af 1700årene var billedet af bondestandens økonomiske bidrag til samfundet ved at ændre sig, således at man i første omgang koncentrerede sig om at forbedre landbrugets driftsformer og bondens økonomiske indsigt. Von Rochow var filantrop og foregangsmand på mange områder – landbrug, transport, vejvæsen, kirkebygning. Forbedringerne medførte en større produktion og en bedre kvalitet samtidig med, at de hjalp landmændene til bedre livsvilkår.

Friherre *Friedrich Eberhard von Rochow* blev født 1734 i Berlin. Hans skolegang bestod af en serie huslærere, i alt 11 af slagsen, indtil han blev 13 år. Fra 1747 til 1750 besøgte han ridderakademiet for unge adelsmænd i Brandenburg, for at forberede sig på en karriere i den prøjsiske statsforvaltning. Med 16 indtrådte han i den prøjsiske hær. I slaget ved Lobowitz 1756 blev han alvorligt såret og måtte tilbringe lang tid i lazaret i Leipzig. Efter en duel blev han atter såret og forlod hæren. I året 1760 overtog han familiens gods og tilliggender i Reckahn, som efter syvårskrigen lå hen som brakland.

Så vidt havde hans liv fulgt de traditionelle baner for en adelig ung mand. Men i Leipzig gjorde han bekendtskab med professor *C.F.Gellert*, fabeldigter og en af den tyske oplysningstids fremmeste

repræsentanter, der introducerede ham til den nye pædagogiske bevægelse *filantropismen*.

Rochow kom snart til den erkendelse, at en god og solid uddannelse af landbobefolkningen ville være til fælles gavn. Men forudsætningen for en forbedring af dens levkår var en skole. I 1773 lod han den første landsbyskole opføre i Reckahn, få hundrede meter fra sit gods, en skole der ikke alene blev mønsterskole for alle prøjsiske skoler på landet, men også satte sine spor i udlandet, bl.a. Danmark.

I begyndelsen af århundredtallet begyndte flere og flere også at gøre sig tanker om bondestandens sociale og åndelige kår. Skolevæsnet var gennemgående dårligt, mente kritikerne, børnene på landet lærte for mange unyttige ting. Undervisningen (hvor den i det hele taget fandt sted) var indskrænket til udenadslæren af det kirken mente, man havde behov for. Den havde ingen relevans til dagligdagens behov. Rochow ville bøde på denne mangel og forfattede en læsebog, som han udgav i 1776 - "Der Kinderfreund". Den regnes for at være den første tyske folkeskolelæsebog. Allerede fem år efter det første oplag forelå den i 40.000 eksemplarer. I mere end 100 år blev den genoptrykt, efterlignet, omredigeret og tilpasset tiden uden at ændre på selve det pædagogiske grundlag. En fransk og en dansk udgave fandtes også. Indtil årene omkring 1870/80 blev der i alt trykt over 1 million eksemplarer. Hvad skyldtes denne succes?

"Læsebøger" i 1700tallet havde det formål at gavne og fornøje og var beregnet til højtlesning. Friedrich Eberhard von Rochow udgav sin læsebog med 79 selvskevne tekster for at lukke hullet mellem „Fibel und Bibel". Bogen får en drejning i oplysningstidens ånd: den er ikke udelukkende en "læsebog". Den befrier børnene for at lære udelukkende om bibelske motiver og terperi i Luthers katekismus. I stedet repræsenterer den morallære og naturreligion. "Almennyttig erkendelse" og "moralisk belæring" overtager førertrøjen.

Oplysningen foregår ikke i form af abstrakte læresætninger og forskrifter, men ved hjælp af eksemplariske små fortællinger og episoder, der anskueliggør den moralske intention. Teksterne er børnevenlige og tilpasset deres opfattelsesevne og forståelse, overtro skal bekæmpes og sprogkundskaberne forbedres. I stedet for bibel og katekismus overtager "børnevennen" landbo-børnenes erfaringsverden. Læsestykkerne skal ikke længere udenadlæres, som det havde være skik og brug i skolen. Nu skal børnene lære at forstå enkeltheder og sammenhæng. Dermed er den forlæg for en ny undervisningsform, der kan kaldes en sokratiske dialogform, som Rochow gik ind for. Over 100 år senere genfinder vi Rochows grundlæggende tanker i 1800- og 1900tallets tyske læsebøger, der bibeholder titlen "Der Kinderfreund", men udvider den med "Deutscher" eller med fx. "Schleswig-Holsteinischer Kinderfreund", delstatens officielt godkendte udgave. Indholdet er indrettet efter forholdene – alt efter om skolen har én til to klasser eller flere. I over 100 år har F. E. von Rochows pædagogiske praksis udøvet sin virkning og sat præg på generationers skolelærdom.

I mangt og meget er Rochow en foregangsmand, hvis indflydelse også gør sig gældende i Danmark. 1700tallets Reventlow på Fyn og Lolland får samme betydning for folkeoplysningen og reformer af landbrug og skole.

C.D.F. Reventlow, den senere statsminister, var en af Danmarks største godsejere. Hans politiske program bestod af tre hovedelementer, der hang nøje sammen: Reformen af landbruget, af bøndernes økonomiske, sociale og retlige stilling samt bondestandens uddannelse. Den idémæssige baggrund blev lagt under et studieophold i Leipzig hos selv samme professor Gellert, som også havde indpodet den nye pædagogiske bevægelse filantropismen i Rochow.

For Reventlow hang landboreformerne nøje sammen med uddannelse og folkeoplysning. Han var

overbevist om, at bondestandens frigørelse krævede god skolegang., tanker vi allerede har mødt hos godsejeren Rochow i Brandenburg.

I perioden fra 1780erne til skolereformen i 1814 indførtes bl.a. stavnsbåndets ophævelse, afløsning af hoveriet, udflytning af gårdene samt forbedring af skolevæsenet.

Den tidligere tyske hofpræst i København og senere teologiprofessor i Kiel, Cramer hjalp Reventlow med indrettelsen af det brahetrolleborgske skolevæsen på Fyn efter de Rochowske principper.

På skoleområdet var Reventlow mere vidtgående end den lovgivning, der siden blev gældende for hele landet.

Læsebogen ”Deutscher Kinderfreund” har ført os vidt omkring. Dog er dette kun brudstykker af et stort mønster, der tegnes af det 18.århundredes alt omfattende bevægelse - folkeoplysningen. Den rækker ud over en lille forsømt landsby i delstaten Brandenburg til skolemuseet i Over Lerte.
